

Комеморативні практики Великої Британії та український досвід війни Commemorative Practices of Great Britain and the Ukrainian Experience of War

УДК 930.2:316.7(410+477)«20»

DOI: 10.31500/2309-8813.20.2024.319141

Володимир Герасимчук

Аспірант Інституту проблем сучасного мистецтва
Національної академії мистецтв України
e-mail: v.gerasymchuk@gmail.com

Volodymyr Herasymchuk

Ph.D. Student at the Modern Art Research Institute
of the National Academy of Arts of Ukraine
orcid.org/0009-0008-7677-7664

Анотація. Стаття присвячена аналізу комеморативних практик Великої Британії та їхньому потенційному застосуванню в Україні для формування національної пам'яті та ідентичності в контексті російсько-української війни. Досліджується значення історичної пам'яті як механізму консолідації суспільства, її вплив на соціокультурні процеси та державну політику пам'яті. Автор розглядає британський досвід меморіалізації військових і цивільних жертв, зокрема через архітектурні комплекси, символічні ритуали, цифрові платформи та освітні програми, що сприяють закріпленню історичної спадщини в суспільній свідомості. Окрему увагу приділено аналізу британських ініціатив, як-от День пам'яті (Remembrance Day), використання червоного маку як символу вшанування загиблих героїв, роль національних меморіалів (Кенотаф у Лондоні, Національний меморіальний дендропарк тощо) та інтеграції історичних наративів у медію, культурну та освітню сфери. Досліджується, як ці практики сприяють зміцненню громадянської ідентичності, формуванню почуття єдності та відповідальності за історичну пам'ять. У статті також розглянуто український досвід комеморації, зокрема вшанування Героїв Небесної Сотні, пам'яті захисників, загиблих у російсько-українській війні, а також новітні форми меморіалізації, що охоплюють як традиційні монументальні форми, так і сучасні цифрові ініціативи. Автор аналізує можливості адаптації британських підходів до українського контексту, наголошуючи на важливості створення національного наративу пам'яті, архітектурних та цифрових меморіалів, просвітницьких програм і культурних проєктів. Запропоновано механізми впровадження комеморативних ініціатив, які можуть сприяти формуванню стійкої національної ідентичності, підвищенню рівня суспільної згуртованості та інтеграції історичної пам'яті в державну політику та громадську активність. Висвітлено ризики політичних маніпуляцій із пам'яттю та необхідність критичного підходу до створення нових комеморативних практик в Україні.

Ключові слова: комеморація, історична пам'ять, Велика Британія, Україна, меморіалізація, національна ідентичність, суспільна консолідація, освітні ініціативи, цифрова пам'ять, російсько-українська війна.

Постановка проблеми. Сучасний світ зривається від численних конфліктів та викликів, що потребують відповідного осмислення та аналізу в контексті історичної оцінки подій і збереження для прийдешніх поколінь пам'яті про трагічні сторінки історії, про жертвовність героїв, про загиблих серед військових та цивільних. Вивчення комеморативних практик допомагає зрозуміти, як усталені моделі сприйняття трагічного соціокультурного досвіду впливають на формування

життєдіяльності повоєнних спільнот, сприяючи встановленню консенсусу та примиренню з відповідними атрибуціями, спрямованими у майбутнє. У цьому контексті досвід Великої Британії є актуальним для формування українського наративу пам'яті в умовах консолідації суспільства у час російсько-української війни та у повоєнний період. Ці комеморативні практики, базовані на ідеї жертвовності, на вшануванні та збереженні пам'яті у формуванні моделей існування

спільноти у повоєнний час, конче вимагають створення корпусу меморіальних та просвітницько-освітніх хабів, спрямованих, з урахуванням сучасних геополітичних викликів, на утвердження національної ідентичності як віддзеркалення колективного буттєвого досвіду. За цих обставин для України, яка у жорсткому протистоянні з ворогом виборює цивілізаційний вектор розвитку, відстоюючи ціною неймовірних людських жертв право на утвердження демократичних цінностей, важливим та актуальним фактором є переосмислення усталених існуючих форм комеморативної політики, базованих на імперсько-радянських принципах втілення. Таким чином, залучення британського досвіду сприятиме формуванню нових українських інваріантів втілення комеморативних атрибутів — створення «місць пам'яті»¹ як історичного, символічного та комунікативного простору для об'єднання спільнот на базі на збереження пам'яті про трагічні сторінки історії. Цей досвід важливий не лише для українців, а й для світової спільноти в переінтерпретації теми сучасної війни, її впливу на формування колективної пам'яті та суспільної свідомості.

Мета статті — дослідити комеморативні практики Великої Британії та можливість їхнього використання в Україні для формування національної пам'яті та ідентичності як ефективних підходів до меморіалізації російсько-української війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У дослідженні комеморативних практик Великої Британії та можливості їхньої адаптації в Україні використано низку наукових робіт, що охоплюють питання історичної пам'яті, меморіалізації та суспільної ідентичності.

Історична пам'ять і комеморація є ключовими темами у сучасних дослідженнях, які висвітлюють роль меморіалізації у формуванні національної

ідентичності та суспільної згуртованості. У працях П'єра Нора [7; 8; 9; 10] представлено концепцію «місць пам'яті» як просторово-символічних маркерів, що акумулюють колективну пам'ять і сприяють її збереженню. У його дослідженнях особлива увага приділяється механізмам конструювання національної пам'яті та її політичному використанню.

Дасія В'єхо-Роуз [14] наголошує на ролі меморіалів як інструментів збереження колективної пам'яті та підкреслює їх вплив на суспільну свідомість. Але функція меморіалів полягає не лише у вшануванні минулого, а й у формуванні сприйняття історичних подій в майбутньому. В українському дискурсі процеси формування історичної пам'яті та її вплив на конструювання національної ідентичності досліджує Алла Киридон [2]. Авторка зазначає, що комеморативні практики є одним із ключових механізмів інтеграції суспільства, особливо у кризові та воєнні періоди.

Дослідження британських підходів до меморіалізації освітлені у працях Н. Данілової [6], Тимоті Ешпланта, Греєма Доусона та Майкла Ропера [13]. У цих роботах проаналізовано вплив політики пам'яті на формування національної ідентичності. Джей Вінтер [15] розглядає британську традицію меморіалізації та її трансформацію у XX–XXI століттях. Культурні аспекти комеморації висвітлює Джеймс Янг [16], який досліджує символіку меморіалів та їхню роль у формуванні суспільної пам'яті.

Український досвід формування комеморативного простору аналізують В. Герасимчук [1], Б. Черкес і Я. Юрик [5]. Їхні дослідження охоплюють як традиційні, так і сучасні форми меморіалізації, включаючи цифрові платформи, мистецькі проекти та інтерактивні ініціативи. Інформаційний вимір комеморації освітлює А. Ткачук у публікації «Про можливість інформувати і можливість маніпулювати» [4], де увагу приділено використанню історичної пам'яті у медійному просторі та можливим загрозам політичних маніпуляцій.

Джефрі Олік [11] та Крис Пост [12] аналізують трансформацію комеморативних практик у цифрову епоху, зокрема появу віртуальних меморіалів, онлайн-архівів та мультимедійних проектів.

1. «Місце пам'яті» (фр. *lieu de mémoire*) — термін, запроваджений французьким дослідником П'єром Нора у 1980-х для позначення місць та символічних артефактів, що асоціюються з цінностями та спогадами про трагічні сторінки історії; за його словами, *lieu de mémoire* як «будь-яка значуща сутність, матеріальна чи нематеріальна за своєю природою <...> завдяки людській волі або роботі часу стала символічним елементом меморіальної спадщини будь-якої спільноти» [7, р. xvii].

Таким чином, аналіз останніх досліджень свідчить про зростання наукового інтересу до комеморативних практик як інструменту формування національної ідентичності. Британський досвід у цій сфері має значний потенціал для адаптації в Україні, що зумовлює необхідність подальших досліджень та практичного впровадження ефективних меморіальних ініціатив.

Виклад основного матеріалу. Історична пам'ять віддзеркалює ключові риси національної ідентичності та формує змістовні сфери її вияву у соціальному просторі. Одним з важливих складників цього процесу є комеморативні практики, спрямовані на збереження, трансляцію та осмислення історичного жертвовного досвіду. В контексті сучасних глобальних викликів — війн, криз і перемодулювання національних пріоритетів — комеморативні практики стають не лише способом вшанування минулого, а й потужним інструментом формування національної ідентичності та свідомості, що базовані на історичному досвіді минувшини, осмислення якого спрямоване у майбутнє. Джей Вінтер наголошує: «вшанування пам'яті — це нова релігія Заходу, а пам'ятні місця — це наші нові храми. Вшанування пам'яті більше говорить нам про теперішнє і майбутнє, ніж про минуле» [15]. Як платформа для взаємодії між історичною пам'яттю, політичними процесами і культурними нарративами атрибуції комеморативних практик — меморіали, ритуали, дати пам'яті та інші форми матеріалізації пам'яті про минуле — відіграють важливу роль у закріпленні цінностей та моделей соціальної поведінки, спрямованих на формування ідентичної цілісності спільноти.

Вплив історичної пам'яті на комеморативні практики набуває загострених рис у час військових конфліктів, що спричиняють швидке перемодулювання як екзистенційних особистісних дилем, так і буття спільноти. Загибель людей, руйнація звиклої для життєдіяльності інфраструктури та способів організації суспільної комунікації тощо диктують нові виклики для втілення меморіальної культури, що вимагає швидкої розробки інноваційних підходів до вшанування пам'яті, базованих на врахуванні не лише жертвовності військових і цивільних,

а й на спрямуванні цих стрес-факторів на консолідацію суспільства навколо важливих тем з їхнім емотивним впливом на сприйняття реципієнта, а саме подій, символів, постатей, які резонують із національним ідентифікаційним дискурсом та є гідними для вшанування з точки зору об'єднання спільноти.

Як дієвий спосіб конструювання ідентичності комеморація формує світоглядний зв'язок між минулим, сучасним і майбутнім поколіннями. У просторі воєнно-комеморативного дискурсу як важливого компонента соціальної політики відбувається процес переоцінки подій, значущих для колективної ідентичності, — перемоги на полі бою, трагедії у цивільному бутті тощо, надаючи йому мозаїчного характеру через практичні форми комеморативної атрибуції (монументи, дати, ритуали, меморіальні заходи, просвітницько-меморіальні хаби), що використовуються для увіковічення ключових моментів минулого та включення їх до важливих векторів комеморативної політики, спрямованої у майбутнє.

Історична пам'ять як частина державної політики визначає характер і напрямки комеморативної діяльності з увагою до важливих для суспільного дискурсу подій та їхньої інтерпретації. Видозмінюючись відповідно до суспільних запитів, історична пам'ять впливає на регулювання суспільно значенневих нарративів з подальшим втіленням у комеморативних практиках. Саме у цьому знаково-символічному просторі відбувається постійне перепрочитання історичних подій: ті, що раніше мали локальне значення, можуть отримати національний або навіть глобальний масштаб, а деякі можуть переосмислюватися та забуватися. При цьому базовим є ідентифікаційний принцип комеморації — об'єднання різних соціальних груп через вшанування історичних подій, що дає можливість спільнотам усвідомлювати себе частиною єдиного цілого.

Виокремімо низку чинників, які визначають процеси створення, трансляції та збереження історичної пам'яті та її карбування у комеморативній діяльності спільнот. Забезпечуючи інтеграцію минулого у сучасний соціокультурний простір, ці процеси впливають на формування ідентичності, жанрово-видових компонентів

реалізації комеморативної політики з відповідним віддзеркаленням у практичному полі:

- історична пам'ять формує зміст комеморативних практик, а комеморативні практики зміцнюють та популяризують історичну пам'ять. Без історичної пам'яті комеморативні практики втрачають сенс, а без комеморативної пам'яті може згасати;

- селективність у підходах до інтерпретації історичної пам'яті, яка є суб'єктивною та вибірковою. Комеморативні практики відображають саме ті історичні наративи, які є важливими для сучасності. Вони надають історичним подіям певного символічного змісту, перетворюючи їх на частину національної чи колективної ідентичності;

- інтерпретація історичної пам'яті — її комеморативні дистрибуції змінюються з часом, відображаючи соціально-політичні трансформації. Те, що вважалося героїчним у минулому, може переосмислюватися в майбутньому. Проте маніпуляція з наративами пам'яті може призводити до появи міфів чи переписування історії;

- історична пам'ять існує як на рівні держави (офіційна історія), так і продукується на особистому рівні (родинні історії, спогади). Комеморативні практики об'єднують суспільство, проте можуть викликати і розбіжності між різними соціальними групами. Таким чином, історична пам'ять і комеморативні практики є взаємопов'язаними елементами, що формують суспільну свідомість і національну ідентичність, водночас піддаючись впливу політичних дискурсів, часу та суспільних змін;

- історична пам'ять є частковою і вибірковою. Вона не охоплює всі події минулого, а акцентує увагу на тих, які мають важливе значення для індивіда або колективної ідентичності. Як зазначає Д. В'єхо-Роуз, «ця особливість зумовлює відбір подій, які втілюють національні чи культурні цінності, і їхню подальшу меморіалізацію через пам'ятники, музеї та ритуали. Важливим у цьому процесі є принцип соціального реконструювання історичної пам'яті, адже вона не є об'єктивним передаванням фактів, а радше соціальним конструктом, що формується на підставі наративів, котрі відображають ідеологічні та політичні інтереси сучасного світу» [14]. Як приклад, у процесі створення меморіалів або навчальних програм минуле

часто адаптується з увагою до підтримки системи певних цінностей чи легітимізації дій владних структур. Проте, з іншого боку, саме завдячуючи пам'яті (на противагу історико-патріотичному дискурсу та його часово-подієвій імплементації) події минулого неначе «оживають» у зреалізованих проєктах, чим створюють емоційний зв'язок між поколіннями, формують багато в чому очікувані рефлексії спільноти. Як наголошує Дж. Янг, «жоден меморіал не є вічним: кожен з них формується та інтерпретується в контексті свого часу і місця, його значення залежить від соціополітичних реалій, що постійно видозмінюються» [16];

- важливим у цьому процесі є принцип значеннєвої багатомірності у реалізації комеморативних практик. Історична пам'ять формується на різних рівнях: особистісному, локальному, національному та транснаціональному. Кожен із цих рівнів по-своєму поглиблює контекстуальне поле, додаючи йому різноманітності та багатоголосся у висвітленні наріжної теми у комеморативному проєкті. Якщо звернутися до досвіду Великої Британії, то регіональні проєктні ідеї зосереджуються на вшануванні жертвовної місії місцевих героїв і спільнот чи ролі подій, де пам'ятні місця позначені конкретикою втілення — військового підрозділу, що був сформований в певному регіоні, або героїв, героїв-випускників місцевої школи чи коледжу тощо. На противагу регіональному втіленню, національні комеморативні ідеї нерідко базуються на символічно-узагальнених наративах акумуляції трагічного досвіду, цінного для держави;

- важливим аспектом у формуванні історичної пам'яті є принцип політичної обумовленості. Часто державні інституції визначають, які події повинні бути увічнені, поширюючи офіційні наративи та диктуючи ідеологічні рамки задля формування громадської єдності та підтримки політичного порядку. Водночас важливим є особистісний вимір меморіалізації. Так з'являються народні (спочатку стихійні) меморіали, які віддзеркалюють неофіційну комеморативну спрямованість на вшанування пам'яті про важливі події чи постаті. З цього приводу Д. В'єхо-Роуз зазначає, що «офіційні меморіали, збудовані з метою нагадування, можуть стати народними

або навіть спонтанними в результаті їхнього використання. І навпаки, народні або спонтанні меморіали можуть стати домінантними, якщо вони поглинаються офіційним використанням і стають нормою» [14]. Ця двоїстість у започаткуванні комеморативних ініціатив — від владних верхів та з ініціативи простих мешканців — містить певні суперечності. Як наголошує Г. Носова, «кожна група віддзеркалює соціальну пам'ять у комеморативних практиках відповідно до власних візій історичної самоідентифікації, що призводить до виникнення конфліктуючих інтерпретацій минулого, коли одні й ті самі історичні факти можуть оцінюватися з різних позицій представниками різних груп та спільностей <...> гетерогенність соціальної пам'яті породжує і її принципову конфліктність. Конфлікти і навіть «війни пам'яті» можуть розгортатися як в горизонтальній площині, коли конфліктне тлумачення історії розгортається в одному географічному або соціальному просторі з приводу спільних меморіальних структур (пам'ятників, географічних назв тощо), а також у вертикальній, коли мова йде про конфлікти щодо культурного чи національного надбання» [3, с. 8].

Отже, історичні події минувшини дістають різну інтерпретацію, залежну від сучасних потреб і викликів. У цьому річищі Україна, наприклад, переосмислює радянську спадщину, адаптуючи європейські комеморативні практики до власних умов, чим формується неповторний ландшафт комеморативних практик з увагою до реконструювання спотвореної через імперський спадок власної ідентичності. Через вибір / переосмислення певних історичних подій і фігур для увічнення українські спільноти ідентифікують себе у риторичі: хто ми є і які цінності є для нас визначальними для гуманістичного та демократичного розвитку сучасного українського суспільства, сформованого у діалозі між різними соціальними групами, культурними традиціями та політичними інтересами. Причому процес ідентифікації, детермінований історичною пам'яттю, є інклюзивним, адаптивним до сучасних потреб і спрямованим на уникнення конфліктів в інтерпретації минувшини різними соціально активними прошарками суспільства.

Потрібно наголосити, що історична пам'ять та її комеморативна реалізація змінюються під впливом технологічних трансформацій. Наприклад, цифрові технології відкривають нові можливості для збереження та її популяризації. Саме у цифровому просторі реалізуються проекти зі збору та збереження спогадів, як-от бази даних, цифрові архіви, платформи для родинних історій та віртуальні меморіали. Ці проекти за своєю суттю є плюралістичними, позбавленими офіціозу в інтерпретації, що дає змогу збагатити спектр комеморативних оцінок та привнести особистісні наративи у процес травматичного співпереживання. Цифровий простір істотно впливає на формування історичної пам'яті, трансформуючи її через нові комунікаційні практики, що прискорюють обмін інформацією, проте водночас створюють нові виклики, як-от маніпуляції, поляризація пам'яті, втрата відповідальності за контент тощо [9, р. 4]. У цифровому просторі змінюються умови канонізації історичних наративів. Цифровізація відкриває нові можливості для їхнього збереження, проте привносить ризик втрати емоційного зв'язку з традиційними проявами комеморації [6]. Скажімо, пандемія COVID-19 змінила формат багатьох комеморативних заходів, перевівши їх у цифровий формат, що, з одного боку, сприяло розширенню доступу до ритуалів, проте, з іншого, — спостерігалося зменшення емотивності, яка раніше досягалася завдяки безпосередній участі в подіях.

Британські медіа як один з основних інструментів культивування наративів історичної пам'яті відіграють ключову роль у формуванні комеморативної політики. Як приклад, активно висвітлюючи сучасні військові конфлікти, держава використовує це інформаційне поле як платформу, орієнтовану на зміцнення суспільної підтримки збройних сил. Серед меседжів — використання історичних аналогій. Задля посилення сприйняття сучасних подій з метою створення активного зв'язку між минулими та сучасними конфліктами використовуються аналогії з Другою світовою або Фолклендською війною, звитяжною роллю британців у афганській або іракській кампаніях. Потрібно додати, що уряд Великої Британії активно використовує масмедіа для підтримки

історичних наративів, пов'язаних із героїзацією військових, що впливає на формування громадської думки. Через історичні паралелі медіа створюють знайомі образи «загроз», порівнюючи сучасних противників із ворогами минулого, що допомагає легітимізувати політику уряду.

Британські медіа також активно висвітлюють загибель військових у сучасних конфліктах, що створює сильний емоційний зв'язок між спільнотою та пам'яттю про жертви. Сама ж ідея британської комеморації як соціального контракту базується на моральному обов'язку суспільства пам'ятати загиблих, де ритуали пам'яті створюють простір для осмислення суспільством власної відповідальності за збройні конфлікти, наприклад тиражування образу «загиблого героя» спрямоване на формування почуття вдячності та єдності серед громадян.

Наголосимо, що у Великій Британії досить популярними є віртуальні онлайн-меморіали, віртуальні кладовища, вебсторінки з публікацією некрологів, що «демонструють плюралізацію меморіальних практик через їхню індивідуалізацію» [6, р. 84]. В Україні такі ініціативи здебільшого реалізуються ентузіастами, часто без державної підтримки. Проте вони також мають значний вплив на популяризацію історії та вшанування пам'яті про героїв, особливо жертв кровожерливої російсько-української війни. Незважаючи на ризики дезінформації, цифрові платформи на сьогодні є потужними інструментами для обговорення, документування та переосмислення історії серед спільнот. Інтерактивність цих платформ певною мірою стирає межі між індивідуальною та колективною пам'яттю, відкриваючи нові можливості для переосмислення історичної спадщини.

Розгляд форм увіковічення історичної пам'яті у Великій Британії, форматів реалізації її комеморативних практик набуває особливої актуальності в контексті сучасного українського соціуму, який перебуває на шляху активного формування національної ідентичності, переосмислення своєї історії та реконструкції політики пам'яті. Довід Великої Британії пропонує важливі уроки, які певною мірою можуть бути адаптовані до українських реалій воєнного та повоєнного періодів.

Для Великої Британії, яка упродовж ХХ століття брала участь у багатьох війнах та збройних конфліктах, питання формування історичної пам'яті та її комеморативних практик є одним із ключових аспектів державної політики. Серед найвизначніших проявів комеморації — День пам'яті (Remembrance Day), що відзначається 11 листопада на річницю завершення Першої світової війни (1918). Показовою є символіка цього дійства — спочатку хвилиною мовчання (таймінг 2 хвилини на згадку про дві світові війни) вшановують загиблих, далі відбувається церемонія покладання вінків до меморіалів по усьому королівству. У Лондоні цю місію покладено на Кенотаф. Спроекований сером Едвіном Лаченсом меморіал вражає своєю простотою і відсутністю зайвих деталей та імен, а сама архітектурна композиція символізує універсальність пам'яті про жертви війни, незалежно від їхнього рангу, статі чи національності.

З часом у цій щорічній пам'ятній процесії почали вшановувати пам'ять не лише загиблих у світових війнах, а й у сучасних конфліктах, де брали участь британські військові підрозділи. Символом пам'яті учасників та жертв збройних конфліктів є квітка червоного маку (Poppies). Вона запозичена з поезії канадського лікаря Джона Макрея «На полях Фландрії» (1915) і символізує нескореність британського духу. У День пам'яті макову квітку британці прикріплюють на одяг не лише в знак вшанування полеглих, а й як певний вияв соціальної солідарності, спрямованої на підтримку ветеранів та їхніх потреб².

Серед інших пам'ятних місць Британії — меморіал «Арка Велінгтона», що споруджений на вшанування британських солдатів, які загинули у наполеонівських війнах, а також Національний меморіальний дендропарк — сучасний меморіал у графстві Стафордшир, присвячений британським збройним силам. Загалом британські комеморативні споруди позначені різними формами архітектурно-стильового втілення: Арка Велінгтона відображає класичні традиції триумфальних споруд, що символізують військову

2. Продаж маків, який здійснює асоціація Royal British Legion, стала дієвим способом збору коштів для підтримки ветеранів. Проте у суспільстві тривають дебати щодо носіння маків: деякі вважають це обов'язком, інші вбачають у цьому політизацію пам'яті.

звитягу та національну гордість, а Національний меморіальний дендропарк, навпаки, є сучасною формою комеморації, де використовується природний ландшафт. Вигравірувані списки імен надають меморіалам персоніфікованого значення, що робить пам'ять про загиблих більш особистою. Меморіали не лише нагадують про минулі війни, а й допомагають у формуванні суспільного ставлення до сучасних військових конфліктів та правлять за місце для громадських церемоній та просвітницької роботи.

Комеморативні практики мають не лише культурне значення, а й економічне, сприяючи розвитку різних індустрій. У День пам'яті стимулюється продаж пам'ятних символів, як-от червоні маки, прибуток від яких спрямовується на благодійність та підтримку ветеранів. Окрім того, комеморативні практики впливають на туристичну привабливість. Наприклад, Кенотаф у Лондоні або Національний меморіальний дендропарк є важливими компонентами туристичних маршрутів Британії.

У Британії пам'ять про війни ХХ століття, особливо Першу та Другу світову, перетворилася на символічний капітал, на основі якого реконструюють міфи, спрямовані на підтримку національної єдності та зміцнення державної ідеології. Наприклад, носіння квітки червоного маку як традиція відзначення Дня перемир'я та вшанування загиблих у Першій світовій війні є яскравим проявом комеморативної дистрибуції, що об'єднує британців навколо спільної історії. Як і у 1920-х, ця традиція символізує відповідальність суспільства перед військовими [6, р. 114], спрямовану в майбутнє. Водночас комеморативні ритуали допомагають суспільству інтегрувати досвід війни у колективну свідомість, що сприяє процесу зцілення та примирення між поколіннями та водночас формує стійкі культурні наративи, де жертвовність в ім'я британської корони є обов'язком кожного громадянина.

Останнім часом активізувалися також дискусії, де обговорюється необхідність критичного підходу до комеморативних дистрибуцій. Серед важливих меседжів — історична пам'ять та її залежність від ідеології, а також автентичність історичних наративів, коли ризики їхньої втрати можуть провокувати нові та неочікувані

конфлікти всередині британського соціуму. Упродовж другої половини ХХ століття в Британії простежується тенденція переходу від монополії держави на пам'ять до активної ролі у її формуванні громадських ініціатив. Такі рухи, як кампанія «Білий мак», кидають виклик офіційним наративам, акцентуючи увагу на пацифістських ідеях — цінності та глибокій гуманізації людського життя як найважливішого феномену цивілізації. Одна з основних тем, що активно обговорюють британські спільноти, — формування критичного підходу до комеморативних практик з метою уникнення надмірної ідеологізації та мілітаризації. Багато хто звертає увагу на ризики, пов'язані з легітимацією сучасних військових дій британських збройних сил. Ця, часто безапеляційна, «політика комеморації війни здатна мілітаризувати суспільство, легітимізувати і нормалізувати поточні та майбутні конфлікти» [6]. У глобалізованому світі історична пам'ять виходить за межі національних кордонів. Як приклад, британські комеморативні атрибуції включають партнерство з країнами Співдружності, у рамках якого відбуваються дискусії про переосмислення ролі війни в постмодерному суспільстві.

Потрібно наголосити, що зміна поколінь впливає на інтерпретацію пам'яті. У Великій Британії молодь дедалі частіше звертає увагу на історичні уроки, розглядаючи комеморацію в першу чергу як одну з форм запобігання появі конфліктів у майбутньому. Британські освітні заклади активно залучають дітей та молодь до вивчення історії війн через інтерактивні програми та екскурсії. Комеморативні освітньо-просвітницькі програми Британії мають на меті не лише зберегти пам'ять про історичні події, а й сформувані колективну ідентичність, засновану на спільному досвіді та цінностях. Базуючись на історичному розумінні соціальних ієрархій (ролі британської корони), освітньо-просвітницька діяльність відштовхується від тези про рівність усіх громадян перед викликами війни. Різноманітною за формами втілення в освітній складовій є популяризація комеморіальних ініціатив, що реалізуються як історичні екскурсії, інтерактивні уроки, архівні дослідження, зустрічі та дискусії з ветеранами тощо.

Науковий дискурс є важливою частиною комеморативної політики Британії. Сучасні дослідницькі вектори спрямовані на переосмислення комеморативних практик та їхніх суспільних місій. Серед тем — переосмислення колоніальної політики, участь британських колоніальних військ у світових війнах у контексті нових антропоцентричних доктрин. Показовою у цьому сенсі є діяльність Бібліотеки Інституту історичних досліджень. Її наукові фонди, відкриті до поповнення, сприяють процесам документування історичної пам'яті, окреслюють практичні вектори втілення практики меморіалізації та її вплив на спільноти. Дослідження вказують на зростання академічного інтересу до комеморативних практик з їх багатонаціональною проблематикою, базованою на спогадах очевидців.

Наративи пам'яті, сформовані через комеморативні дистрибуції, певною мірою регулюють, які аспекти історичної минувшини мають наснажувати суспільну свідомість. Скажімо, в Британії по Першій світовій війні акцентувалася увага на жертвах війни, трагізмі того, що пережила спільнота. Конфлікт став індикаторним для британської спільноти, адже у жерлі війни гинули різні верстви населення: від еліт до малозабезпечених громадян. Схожу ситуацію під загальним гаслом «Ніколи знову» також простежуємо у суспільних дискусіях після Другої світової війни. Британське суспільство у цей час формує нові економічні та мультикультурні вектори, базовані на ідеях та принципах соціальної екології, на усвідомленій інтерпретації історичних наративів, використанні технологічно-креативних рішень у реалізації комеморативної політики. Водночас комеморативна нерідко стикається з етичними викликами, зумовленими постмодерною персоніфікацією суспільного і особистого досвіду. Серед нових — етичність комеморативної стосовно сучасного прочитання історії та її екзистенційної проблематики.

Участь Великої Британії у підтримці України на політичному та військовому рівнях у час війни дозволяє знайти точки дотику для глибшого культурного діалогу між країнами, що допоможе Україні створити національний наратив пам'яті, який сприятиме суспільній єдності та формуванню стійкої ідентичності в умовах війни та післявоєнного відновлення.

Важливим у цьому контексті є створення архітектурних меморіалів, подібних до Кенотафа або Національного меморіального дендропарку, що відображають як загальнонаціональну, так і регіональну пам'ять про жертви війни. Архітектурні комеморативні практики є важливими маркерами історичної пам'яті. Вони допомагають суспільству осмислити пережиті трагедії, створюючи символічний простір для усвідомлення та комунікації, як-от проєкт Богдана Мазура «Пам'яті цивільних жертв» у Києві [1]. Це художньо-символічне осмислення трагедії через архітектурну пластику відрізняється від масивних радянських монументальних форм у прагненні створити багатозначну інтерпретацію, де меморіалізація має не лише естетичний, а й терапевтичний ефект, сприяє переживанню та осмисленню трагедій на індивідуальному рівні. Архітектурні меморіальні простори не лише фіксують минуле, а й постають як платформи для суспільного діалогу: проведення пам'ятних заходів, виставок, лекцій, що зміцнює почуття національної ідентичності. Прикладом є меморіали в Бучі, Ірпені, Вишгороді та інших містах України, які стали місцями рефлексії та єднання громади. На відміну від традиційних пам'ятників, сучасні архітектурні форми меморіалів тяжіють до інтерактивності, використання світла, простору, природних матеріалів. В Україні розробляються проєкти, що включають мультимедійні елементи, наприклад, проєкції на стінах будівель або цифрові технології, що дозволяють змінювати вигляд пам'ятника залежно від часу доби та пори року. Для ефективного сприйняття меморіали мають бути не ізольованими об'єктами, а навпаки — частиною міської архітектури. Наприклад, меморіальні комплекси можуть поєднуватися з парками, мостами, будівлями або іншими урбаністичними елементами. В Україні вже існують спроби таких інтегрованих рішень, коли пам'ятники поєднуються з функціональними зонами для відпочинку та громадського використання.

Після трагічних подій Революції гідності 2013–2014 років в Україні було встановлено численні меморіали та пам'ятні знаки на честь Героїв Небесної Сотні. У багатьох містах країни

Комеморативні атрибуції Великої Британії	Український досвід війни
<p>1. День пам'яті (Remembrance Day) — відзначається щороку 11 листопада на честь завершення Першої світової війни; символом пам'яті є червоний мак. Традиційні церемонії:</p> <ul style="list-style-type: none"> – покладання вінків до меморіалів; – загальнонаціональна хвилина мовчання; – участь королівської родини, яка відіграє центральну роль у пам'ятних заходах. <p>2. Меморіали та архітектура пам'яті:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Вестмінстерське абатство та Кенотаф у Лондоні як головні меморіальні центри; – Національний меморіальний дендропарк; – Меморіал збройних сил; – меморіали, присвячені конкретним родам військ або війнам чи регіонам, як-от Меморіал битви при Соммі. <p>3. Література та культура:</p> <ul style="list-style-type: none"> – військові конфлікти знайшли відображення у творах Редьярда Кіплінга, Вілфреда Овена та ін.; – кіно, телебачення та інтернет-ресурси тиражують пам'ять про війни та їхні жертви. 	<p>1. Пам'ять про Героїв Небесної Сотні:</p> <ul style="list-style-type: none"> – встановлення меморіалів, присвячених загиблим, найменування вулиць на їх честь; – Музей Революції Гідності у Києві. <p>2. Вшанування загиблих у російсько-українській війні:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Національне військове меморіальне кладовище; – місцеві ініціативи зі встановлення пам'ятників і меморіальних дошок (Буча, Ірпінь, Вишгород та комеморативні проекти в інших містах України); – Алея Героїв у Києві та в інших українських містах. <p>3. Нові форми коменорації:</p> <ul style="list-style-type: none"> – активне використання соціальних медіа для збереження пам'яті; – документальні фільми, книги, вистави, мурали; – День захисників і захисниць України (1 жовтня); – День пам'яті захисників України; – загальнонаціональна хвилина мовчання. <p>4. Простори пам'яті:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Майдан Незалежності у Києві; – Стіна пам'яті загиблих військових у Києві (Михайлівська площа); – цифрові платформи пам'яті — Книга пам'яті полеглих за Україну, платформа пам'яті «Меморіал» тощо; – художньо-перформативний досвід — фільми про російсько-українську війну («Буча», «Мирний-21» тощо); – арттерапія для воїнів, дружин загиблих воїнів та їхніх родин; – акції-перформанси на підтримку армії та загиблих (наприклад, «Німий крик душі»); – заміна радянського Дня захисника Вітчизни новим святом, позбавленим шлейфу тоталітарної минувшини.

з'явилися монументи та пам'ятні дошки, присвячені загиблим активістам. Крім того, на їхню честь було перейменовано низку вулиць, проспектів і площ — зокрема, у Києві частина вулиці Інститутської отримала назву Алеї Героїв Небесної Сотні.

Національний меморіальний комплекс Героїв Небесної Сотні — Музей Революції гідності — створений для збереження пам'яті про події Майдану та вшанування героїв, які віддали своє життя за свободу та незалежність України. Музей проводить виставки, наукові дослідження та освітні заходи, спрямовані на вивчення та популяризацію історії Революції гідності. Зокрема, організуються фотовиставки, присвячені пам'яті героїв, та екскурсії місцями подій.

У багатьох містах України місцеві громади ініціюють встановлення пам'ятників та меморіальних дошок на честь загиблих героїв російсько-української війни. Наприклад, у Києві створено кілька місць для вшанування пам'яті полеглих військових. Зокрема, в парку «Нивки» було відкрито Алею пам'яті героїв, присвячену оборонцям із Шевченківського району столиці. «Алея героїв» з'явилася на Севастопольській площі, де встановлено стенди з фотографіями та інформацією про полеглих захисників. Схожі ініціативи реалізуються і в інших кутках країни.

Для збереження пам'яті про героїв та події війни активно використовуються сучасні технології та медіа. У соціальних мережах створюються спеціальні сторінки та групи, де публікуються спогади, фотографії та відеоматеріали про загиблих, що дозволяє поширювати інформацію серед широкої аудиторії. Також продукуються документальні фільми, книги, театральні вистави, музичні твори, присвячені подіям війни та її героям, на честь загиблих створюються фрески та мурали, які є важливими елементами міського простору та нагадуванням про подвиги українських воїнів. 1 жовтня в Україні відзначається День захисників і захисниць України — свято, що стало символом вшанування мужності та героїзму захисників незалежності та територіальної цілісності країни.

Висновки. Історична пам'ять і комеморативні дистрибуції є взаємозалежними та взаємопов'язаними феноменами, що впливають на формування суспільних цінностей, політичних орієнтирів та національної ідентичності, на політичну стабільність і культурну спадщину. Вони потребують критичного осмислення для збереження балансу між пам'яттю і сучасними викликами. Отже, історична пам'ять є динамічним інструментом, який потребує постійного осмислення та адаптації для уникнення надмірної політизації. У сучасному світі важливо знаходити баланс між політизацією пам'яті та її автентичністю, аби уникнути конфліктів та маніпуляцій. Комеморативні дистрибуції є складним явищем, що включає різні аспекти — від політики та символіки до соціальних рухів і медіа. На прикладі Британії простежено, як історична пам'ять адаптується до соціальних і політичних реалій, стаючи інструментом впливу на ідентичність, легітимацію влади та культурну тяглість.

У Британії комеморативні практики зміцнюють почуття єдності навколо історичного минулого. В Україні це значною мірою відповідає на актуальні виклики та прагнення консолідувати суспільство. У підходах до формування історичної пам'яті Велика Британія орієнтується на універсальність пам'яті (зокрема, про ветеранів різних конфліктів), деконтекстуалізуючи моральний складник та спрямовуючи його на священний обов'язок підтримки армії, що є проявом національної ідентичності. В Україні робиться акцент на героїзмі, жертвості та протистоянні агресії, захисті гуманістичних засад та праві самостійно вирішувати свою долю. Ці дві моделі відображають різні етапи формування національної пам'яті: британська модель наголошує на стабільності і має імперські традиції, тоді як українська — динаміку та актуалізацію наративу права, рівності, поваги до прав людини та вільного вибору власного шляху.

ЛІТЕРАТУРА

1. Герасимчук В. Комеморативні практики у час війни: на прикладі проекту Богдана Мазура «Пам'яті цивільних жертв» // Художня культура. Актуальні проблеми. 2024. №20(1). С. 104–114. DOI: 10.31500/1992-5514.20(1).2024.306919
2. Киридон А. Потенціал комеморативних практик у конструюванні національної ідентичності: концептуалізація проблеми // Исторична пам'ять. 2020. Вип. 42. С. 7–19. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/14295> (дата звернення: 30.09. 2024).
3. Носова Г. Пам'ять проти історії за П. Нора. Чому і як? // Multiversum: Філософський альманах. 2020. Вип. 2(172). Том 2. С. 3–14. DOI: 10.35423/2078-8142.2020.2.2.01
4. Ткачук А. Ф. Про можливість інформувати і можливість маніпулювати // Інститут громадянського суспільства. Дата оновлення: 24.09.2024. URL: <https://www.csi.org.ua/news/pro-mozhlyvist-informuvaty-i-mozhlyvist-manipulyuvaty/> (дата звернення: 30.09. 2024).
5. Черкес Б., Юрик Я. Ідентичність та пам'ять в міському середовищі // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Архітектура. 2014. № 793. С. 35–39. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPARX_2014_793_11 (дата звернення: 30.09.2024).
6. Danilova N. The Politics of War Commemoration in the UK and Russia. London: Palgrave Macmillan, 2015. 271 p. DOI: 10.1057/9781137395719
7. Nora P. General Introduction // Rethinking France: Les Lieux de Memoire. Volume 1: The State / Trans. by M. Trouille. The University of Chicago Press, 2001. P. VII–XXII.
8. Nora P. Realms of Memory: The Construction of the French Past. Vol. 1: Conflicts and Divisions. New York: Columbia University Press, 1996. 642 p.
9. Nora P. Realms of Memory: The Construction of the French Past. Vol. 2: Traditions. New York: Columbia University Press, 1997. 643 p.
10. Nora P. Realms of Memory: Rethinking the French Past. Vol. 3: Symbols. New York: Columbia University Press, 1998. 751 p.
11. Olick J. K. Genre Memories and Memory Genres: A Dialogical Analysis of May 8, 1945 Commemorations in the Federal Republic of Germany // American Sociological Review. 1999. Vol. 64. No. 3. P. 381–402. DOI: 10.1177/000312249906400304
12. Post C. W. [Book Review:] Memory, Place and Identity: Commemoration and Remembrance of War and Conflict // Social & Cultural Geography. 2016. Vol. 18. No. 3. P. 446–447. DOI: 10.1080/14649365.2016.1260186
13. The Politics of War Memory and Commemoration / Ed. by T. G. Ashplant, G. Dawson, M. Roper. London: Routledge, 2013. 299 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203770115>
14. Viejo-Rose D. Memorial Functions: Intent, Impact and the Right to Remember // Memory Studies. 2011. No. 4(4), P. 465–480. DOI: 10.1177/1750698011411367
15. Winter J. M. Remembering War: The Great War between Memory and History in the Twentieth Century. New Haven, CT: Yale University Press, 2006. 352 p.
16. Young J. E. The Texture of Memory: Holocaust Memorials and Meaning. Yale University Press, 1994. 415 p.

REFERENCES

1. Herasymchuk, V. (2024). Commemorative Practices in Time of War: The Case of Bohdan Mazur's Project "In Memory of Civilian Victims". *Artistic Culture. Topical Issues*. 20(1), 104–114. DOI:10.31500/1992-5514.20(1).2024.306919 [in Ukrainian].
2. Kyrydon, A. (2020). The Potential of Commemorative Practices in the Construction of National Identity: Conceptualization of the Problem. *Historical memory*, 42, 7–19. Retrieved from <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/14295> [in Ukrainian].
3. Nosova, H. (2020). Memory Versus History by P. Nora. Why and How? *Multiversum. Philosophical Almanac*, 2(2), 3–14. DOI: 10.35423/2078-8142.2020.2.2.01 [in Ukrainian].
4. Tkachuk, A. (2024, 24 September). Pro mozhlyvist informuvaty i mozhlyvist manipulyuvaty [The Ability to Inform and the Ability to Manipulate]. *The Civil Society Institute*. Retrieved from: <https://www.csi.org.ua/news/pro-mozhlyvist-informuvaty-i-mozhlyvist-manipulyuvaty/> [in Ukrainian].

-
5. Cherkes, B. & Yuryk, Y. (2014). Identychnist ta pamiat v miskomu seredovyshchi [Identity and Memory in the Urban Environment]. *Journal of Lviv Polytechnic National University. Series of Architecture*, 793, 35–39. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPARX_2014_793_11 [in Ukrainian].
 6. Danilova, N. (2015). *The Politics of War Commemoration in the UK and Russia*. London: Palgrave Macmillan. DOI: 10.1057/9781137395719
 7. Nora, P. (2001). General Introduction. In *Rethinking France: Les Lieux de Memoire. Vol. 1: The State* (pp. VII–XXII). (M. Trouille, Trans.). The University of Chicago Press.
 8. Nora, P. (1996). *Realms of Memory: The Construction of the French Past. Vol. 1: Conflicts and Divisions*. New York: Columbia University Press.
 9. Nora, P. (1997). *Realms of Memory: The Construction of the French Past. Vol. 2: Traditions*. New York: Columbia University Press.
 10. Nora, P. (1998). *Realms of Memory: Rethinking the French Past. Vol. 3: Symbols*. New York: Columbia University Press.
 11. Olick, J. K. (1999). Genre Memories and Memory Genres: A Dialogical Analysis of May 8, 1945 Commemorations in the Federal Republic of Germany. *American Sociological Review*, 64(3), 381–402. DOI: 10.1177/000312249906400304
 12. Post, C. W. (2016). [Book Review:] Memory, Place and Identity: Commemoration and Remembrance of War and Conflict. *Social & Cultural Geography*, 18(3), 446–447. DOI: 10.1080/14649365.2016.1260186
 13. Ashplant, T. G., Dawson, G., & Roper, M. (Eds.). (2013). *The Politics of War Memory and Commemoration*. London: Routledge. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203770115>
 14. Viejo-Rose, D. (2011). Memorial Functions: Intent, Impact and the Right to Remember. *Memory Studies*, 4(4), 465–480. DOI: 10.1177/1750698011411367
 15. Winter, J. M. (2006). *Remembering War: The Great War between Memory and History in the Twentieth Century*. New Haven, CT: Yale University Press.
 16. Young, J. E. (1994). *The Texture of Memory: Holocaust Memorials and Meaning*. Yale University Press.

VOLODYMYR HERASYMCHUK
COMMEMORATIVE PRACTICES OF GREAT BRITAIN
AND THE UKRAINIAN EXPERIENCE OF WAR

Abstract. This article analyzes commemorative practices in the United Kingdom and their potential application in Ukraine for shaping national memory and identity in the context of the Russo-Ukrainian war. It explores historical memory as a mechanism for societal consolidation and its influence on sociocultural processes and state memory policy. The study examines British approaches to memorializing military and civilian victims—particularly through architectural complexes, symbolic rituals, digital platforms, and educational initiatives—that contribute to preserving historical heritage in public consciousness. Special attention is given to initiatives such as Remembrance Day, the symbolic use of the red poppy, national memorials (including the Cenotaph in London and the National Memorial Arboretum), and the integration of historical narratives into media, culture, and education. These practices are analyzed in terms of their capacity to strengthen civic identity, promote unity, and foster a sense of responsibility toward historical memory. The article also considers the Ukrainian experience of commemoration, including the honoring of the Heroes of the Heavenly Hundred, remembrance of defenders and civilians who died in the Russo-Ukrainian war, and modern memorial forms—ranging from traditional monuments to digital initiatives. The author evaluates the potential for adapting British commemorative models to the Ukrainian context, emphasizing the importance of a cohesive national memory narrative, architectural and digital memorials, educational programs, and cultural projects. Proposed mechanisms for implementing such initiatives aim to foster national identity, enhance social cohesion, and integrate historical memory into state policy and civic life. The article also addresses the risks of political manipulation of memory and underscores the need for a critical and balanced approach to developing new commemorative practices in Ukraine.

Keywords: commemoration, historical memory, United Kingdom, Ukraine, memorialization, national identity, societal consolidation, educational initiatives, digital memory, Russo-Ukrainian War.

Стаття надійшла до редакції 02.10.2024.

Стаття прийнята до друку 30.10.2024.

Дата публікації: 18.11.2024.

© Володимир Герасимчук 2024